

Διδακτική της Ιστορίας

Μάθημα 3ο

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο

Εαρινό Εξάμηνο 2026

Σύνδεση με τα προηγούμενα....

- Προσεγγίσεις ιστορικής εκπαίδευσης

Στο μάθημα αυτό θα ασχοληθούμε με:

1. Τη δηλωτική γνώση
2. Τη διαδικαστική γνώση:
  - Το ιστορικό ερώτημα στο μάθημα της Ιστορίας
  - Τα είδη των ιστορικών πηγών.

Ιστορική γνώση

- Δηλωτική (γνώση περιεχομένου)
- Διαδικαστική (γνώση μεθόδων)
- Εννοιολογική γνώση (κατανόηση ιστορικών εννοιών)

Η γνώση αυτών των τριών παραμέτρων οδηγεί στην ιστορική κατανόηση

Δηλωτική γνώση

- Το περιεχόμενο της ιστορίας (τι, ποιος, που, πότε, γιατί)

Η δηλωτική γνώση γνωρίζει τις επιδράσεις της ιστοριογραφίας με τις ακόλουθες αλλαγές από την παραδοσιακή στη μοντέρνα προσέγγιση:

- Από το γεγονοτολογικό και ηρωικό, ιδεολογικό στο καθημερινό, πολιτισμικό, κοινωνικό, ανώνυμο παρελθόν
- Με θέματα που αναφέρονται στο τοπικό και ανάγονται σε ζητήματα της ευρύτερης κοινότητας της Ευρώπης και του κόσμου.
- Στην εναλλαγή θεματικής και χρονολογικής προσέγγισης (επιλέγονται έννοιες, ιστορικές καταστάσεις-κλειδιά)
- Το ενδιαφέρον δεν ξεκινά από το παρελθόν αλλά και από το παρόν και τον βιωμένο χρόνο στον άγνωστο χρόνο του παρελθόντος με την αποφυγή βεβαίως του παροντισμού.

Διαδικαστική γνώση

- Ιστορικό ερώτημα
- Μέσα (ιστορικές πηγές)
- Μέθοδοι (τρόποι ανάγνωσης και ερμηνείας των πηγών)

Εννοιολογική γνώση

- Κατανόηση ιστορικών εννοιών

Historian's Toolbox: Thinking Like a Historian – Historical Thinking Skills for High School

- [https://www.youtube.com/watch?v= 94vyKbO0qA](https://www.youtube.com/watch?v=94vyKbO0qA)

Το ιστορικό ερώτημα

- Προαπαιτούμενο στοιχείο στην αρχή της ιστορικής εργασίας
- Βοηθά στον έλεγχο των πηγών, των μαρτυριών και των ιστορικών υποθέσεων ή συμπερασμάτων σε όλη την ερευνητική διαδικασία.
- Στο τέλος της έρευνας διατύπωση νέων ιστορικών ερωτήσεων.

(Νάκου, 2000:49-50).

Τύποι ιστορικών ερωτημάτων

- **Ανοικτό ερώτημα**
  - **Καθοδηγούμενο ερώτημα**
  - **Δεδομένο ερώτημα**
- (Ρεπούση, 2004: 296-301)**

Το ανοικτό ιστορικό ερώτημα

- Διατυπώνεται από τους μαθητές ως απορία ή προβληματισμός και με την υποστήριξη του εκπαιδευτικού διακρίνονται τα ιστορικά και τα μη ιστορικά ερωτήματα.
- Αξιοποιείται σε προγράμματα ανεξάρτητα από το αναλυτικό πρόγραμμα

Θεματικές περιοχές

- Το σχολείο
- Η γειτονιά
- Η πόλη
- Η παιδική ηλικία
- Κοινωνικά ζητήματα
- Ιστορικές καταστάσεις που βρίσκονται στην επικαιρότητα (ντοκιματερ, ταινίες, ιστορικά μυθιστορήματα)

Καθοδηγούμενο ιστορικό ερώτημα

- Προετοιμασμένο από τον εκπαιδευτικό προκειμένου να προκληθεί το ενδιαφέρον των μαθητών
- Βάσει αυτού ετοιμάζεται εκπαιδευτικός φάκελος
- Κεντρικό ερώτημα και υποερωτήματα
- Υποστηρίζεται από ομαδοσυνεργατικές διαδικασίες.

Καθοδηγούμενο ιστορικό ερώτημα

- Αναδιατυπώνεται στις διάφορες φάσεις της ιστορικής έρευνας και αποκτά πιο σύνθετο χαρακτήρα. Δεν αφορά μόνο τη γνώση αλλά τα στάδια της ιστορικής σκέψης και των ερμηνευτικών συλλογισμών που διατυπώνονται από τον μαθητή κατά τη διερεύνηση του σχετικού ιστορικού θέματος.
- Οργανώνει το ιστορικό κείμενο που γράφει ο μαθητής αλλά και τον ιστορικό διάλογο που αναπτύσσεται στην σχολική ομάδα σε σχέση με το υπό διερεύνηση θέμα.

Καθοδηγούμενο ιστορικό ερώτημα και επεξεργασία ιστορικών πηγών

- Χρησιμοποιείται πολυτροπικό εκπαιδευτικό υλικό (έντυπο, υλικό, οπτικοακουστικό, ηλεκτρονικό...) το οποίο προσαρμόζεται στις απαιτήσεις του προς μάθηση αντικειμένου καθώς και στις δυνατότητες κάθε τάξης και βαθμίδας.
- Πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές προς μελέτη και ερμηνεία τους ως ιστορικές μαρτυρίες
- Το ενδιαφέρον εστιάζεται στη διαδικασία αναδόμησης του παρελθόντος αξιοποιώντας την ιστορική πληροφορία του βιβλίου, την ιστορική πληροφορία των πηγών και την κριτική ικανότητα. Ολοκληρώνεται από τη συγγραφή σχετικών κειμένων.

Το δεδομένο ιστορικό ερώτημα

- Το δεδομένο ερώτημα υποβάλλεται από το αναλυτικό πρόγραμμα, αποτυπώνεται στο σχολικό βιβλίο και εκφράζεται/καθοδηγείται από τον εκπαιδευτικό (βιβλιογραφικές αναφορές και ιστορικές πηγές).
- Επικεντρώνεται στην γνώση περιεχομένου.
- Πολλά σχολικά εγχειρίδια παγκοσμίως οργανώνονται με βάση ένα ιστορικό ερώτημα

Το ιστορικό ερώτημα: Παραδείγματα προσεγγίσεων

Ζητούμενό μας, διδάσκοντας το μάθημα της ιστορίας είναι:

A) να εκφράσουν οι μαθητές τις προσωπικές τους απορίες και τα ερωτήματα κατά τη διάρκεια της διερεύνησης του παρελθόντος με βάση τις πηγές που μελετούν.

B) ο τύπος των ερωτήσεων που θα χρησιμοποιήσει ο εκπαιδευτικός στο μάθημα της Ιστορίας να καλλιεργεί την ιστορική σκέψη των μαθητών

Γ) να μάθουν οι μαθητές πώς μπορούν να χρησιμοποιούν και οι ίδιοι τα ερωτήματα στη διερεύνηση του παρελθόντος (μεταγνωστικές δεξιότητες).

Παράδειγμα 1^ο Αξιοποιώντας τα ερωτήματα στις ενότητες του σχολικού βιβλίου

Ερευνητικό ερώτημα- συζήτηση, διατύπωση βασικών ερωτημάτων από τα παιδιά, με την υποστήριξη των εκπαιδευτικών

- Οι μαθητές διατυπώνουν υποερωτήματα και η κάθε ομάδα αναλαμβάνει να διερευνήσει ένα από αυτά.
- Ετοιμάζουμε ένα φύλλο εργασίας που διευκολύνει την επικέντρωση στις σημαντικές έννοιες της ενότητας για κάθε ομάδα (Γνώση περιεχομένου).
- Ενσωματώνουμε πηγές για την εργασία στα υποερωτήματα
- Παρουσιάζουμε τα αποτελέσματά μας. Συζητάμε .
- Ανασκευάζουμε το ερευνητικό ερώτημα σε νέες κατευθύνσεις / τομείς/ απορίες που ενδιαφέρουν την ομάδα.

Ερευνητικό ερώτημα: Πώς σηματίζεται το Ρωμαϊκό κράτος και πώς μετεξελίσσεται στη μορφή μιας αυτοκρατορίας;

Ερωτήματα/προβληματισμοί των μαθητών

Ομάδα Α

- Πώς σχηματίστηκε το Ρωμαϊκό κράτος;
- Πώς οργανώθηκε πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά;
- Με ποιες διαδικασίες εγκαθιδρύθηκε η Δημοκρατία;
- Τι σημαίνει δημοκρατία Res Publica;
- Ποιες διαφορές υπέστη το πολίτευμα μετά την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας Res Publica;

- **Ομάδα Β**

- Εξάπλωση τη Ρώμης και συνέπειες της εξάπλωσης αυτής.
- Πώς υπερίσχυσαν οι Ρωμαίοι εναντίον πολλών λαών;
- Κάτω από ποιες συνθήκες ζούσαν οι κατεκτημένοι λαοί;
- Αλλοιώθηκε ο πολιτισμός των κατακτητών και των κατεκτημένων;
- Ποιο πολίτευμα επικράτησε κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος των κατακτήσεων;
- Τι έκανε επιτυχημένη τη Ρώμη ως δύναμη;
- Ποιες ήταν οι κατακτήσεις στον ελλαδικό του χώρο και πώς επηρεάστηκε η ιστορία του τόπου μας από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία;
- Τι έχει μείνει ίδιο και τι έχει αλλάξει σε σχέση με αυτή την ιστορική περίοδο στον τόπο μας;
-

- **Ομάδα Γ**

- Εμφύλιοι πόλεμοι (γιατί, μεταξύ ποιων και συνέπειες)
- Πώς σταμάτησαν οι εμφύλιες διαμάχες;
- Ποιες ήταν οι επιπτώσεις των κατακτήσεων στην κοινωνία, στο πλήθος της Ρώμης;
- Ποιες οι διαφορετικές προσωπικότητες των αυτοκρατόρων; Ποιες οι διαφορές στην προσωπικότητα αυτών;

- **Ομάδα Δ**

- Ποια ήταν η αρχή της εσωτερικής πολιτικής του Αυγούστου;
- Τί έκαναν οι διάδοχοί του;
- Γνωρίσματα ρωμαϊκής τέχνης. Από που επηρεάστηκαν οι τέχνες;
- Πώς εκφράζονται μέσα από την τέχνη η νοοτροπία και οι αντιλήψεις των Ρωμαίων;
- Ποιες ήταν οι βασικές ηθικές αξίες και αντιλήψεις της εποχής;
- Σπουδαία πρόσωπα, εφευρέσεις και πολιτιστικά στοιχεία
- Είχε η θρησκεία σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων;
- Ποιες οι ομοιότητες μεταξύ της ρωμαϊκής και ελληνικής θρησκείας;
- **Μουσική κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους**
- Με ποιους τρόπους διασκέδαζαν και ψυχαγωγούνταν οι Ρωμαίοι;

- **Ομάδα Ε**

- Ποιοι ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στην οικονομική και κοινωνική κρίση της αυτοκρατορίας;
- Πώς αντιμετωπίστηκαν;
- Το ρωμαϊκό πολίτευμα έγινε ποτέ τόσο δημοκρατικό όσο το τότε Αθηναϊκό;
- Πώς κατέρρευσε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία;
- Τι συνέπειες είχε η ρωμαϊκή επικράτηση στο παγκόσμιο στερέωμα;
- **Το νόημα του ποιήματος στη σελ. 233**

Φύλλα εργασίας: Πώς αξιοποιώ τα ιστορικά ερωτήματα

το πώς και το γιατί θα ρωτήσω.

Φύλλο εργασίας

Ερευνητικό ερώτημα: Πώς σχηματίζεται το Ρωμαϊκό κράτος και πώς μετεξελίσσεται στη μορφή μιας αυτοκρατορίας;

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ (Τι θα ήθελα να μάθω;)	Πώς σχηματίστηκε το Ρωμαϊκό κράτος; Πώς οργανώθηκε πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά; Με ποιες διαδικασίες εγκαθιδρύθηκε η Δημοκρατία; Τι σημαίνει δημοκρατία Res Publica; Ποιες διαφορές υπέστη το πολίτευμα μετά την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας Res Publica;	
ΓΝΩΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ	ΠΗΓΕΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
Νέα ερωτήματα	Κουσερή Γεωργία	

Παράδειγμα 2^ο
Με αφορμή ένα
αρχαιολογικό υλικό
κατάλοιπο

- Ενδεικτικές ερωτήσεις: Ποιο αντικείμενο σου έκανε εντύπωση; Γιατί σου έκανε εντύπωση; Ποια ερωτήματά έχεις για το αντικείμενο; Ποια είναι η σημασία του για τους ανθρώπους εκείνης της εποχής; Με ποια έννοια/ιδέα θα συνέδεες το αντικείμενο αυτό σε σχέση με το ιστορικό πλαίσιο που έχεις διδαχθεί; Τι έχει μείνει ίδιο και τι έχει αλλάξει σε σχέση με τη χρήση του αντικειμένου σήμερα; Ποια καινούργια ερωτήματα σου δημιουργήθηκαν;

Παράδειγμα 3^ο

Με αφορμή ένα σκίτσο/
φωτογραφία/
γελοιογραφία

Οι πετυχημένοι (πίσω οι ίσκιοι τους
απεικονίζουν τους ίδιους όταν
έφθαναν στις ΗΠΑ) διώχνουν τους
φτωχούς νεόφερτους (αμερικανικό
σκίτσο της εποχής από το λεύκωμα
«Οπου γη Ελλάδα...»). ΕΘΝΟΣ
20.2.2010

Επίσκεψη σε ένα μουσείο/ αρχαιολογικό χώρο/ Χώρο μνήμης

Δημιουργώ φύλλο εργασίας πριν την επίσκεψη όταν σκοπεύω να ενημερώσω για το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου την οποία θα διερευνήσουν οι μαθητές στο μουσείο. Μπορώ να δώσω ένα κείμενο ή 2- 3 πηγές, γραπτές και οπτικές και να ζητήσω από τους μαθητές μου να καταγράψουν τα πρώτα τους προσωπικά ή ομαδικά ερωτήματα σχετικά με την συγκεκριμένη περίοδο/ θεματική.

Συζητούνται μέσα στην τάξη. Κατά την επίσκεψη ψάχνουν στοιχεία για την απάντηση των ερωτημάτων τους.

**Ποια ερωτήματά σου απαντήθηκαν στο μουσείο;
Ποια καινούργια ερωτήματα σου δημιουργήθηκαν;**

Αφού συγκεντρώσουμε τις απαντήσεις τους τις επεξεργαζόμαστε εμείς ή οι ομάδες στην τάξη. Ακολουθεί διάλογος και αναστοχασμός. Επιπρόσθετο υλικό ετοιμάζουμε εμείς το οποίο αφορά την απάντηση των ερωτημάτων των μαθητών σε αυτή τη φάση

Ακολουθούν
παραδείγματα από
το φωτόδεντρο

Διατύπωση των ερωτήσεων

Οι ιστορικές πηγές

1

2

3

Είδη ερωτήσεων

Διαμορφώνω ερωτήσεις διαφορετικού είδους, που μπορούν να απευθυνθούν στη συγκεκριμένη ιστορική πηγή.

α πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

α

β πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

β

γ πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Διατύπωση των ερωτήσεων

Οι ιστορικές πηγές

1

2

3

Η αγορά της Αθήνας κατά την οθωμανική κυριαρχία

Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, τ. ΙΑ', σ. 205

Κουσερή Γεωργία

Είδη ερωτήσεων

Διαμορφώνω ερωτήσεις διαφορετικού είδους, που μπορούν να απευθυνθούν στη συγκεκριμένη ιστορική πηγή.

α

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

β

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

γ

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Οι ιστορικές πηγές

1

2

3

«Η πιο σημαντική και ιστορικά αναλλοίωτη προσφορά των Ελλήνων στον ευρωπαϊκό πολιτισμό είναι το αλφάβητο. Όλοι οι θησαυροί της επιστήμης και της τέχνης του δυτικού κόσμου έχουν γραφή με αλφάβητα που αποτελούν ελάχιστα παραλλαγμένες μορφές του ελληνικού (λατινικά και σλαβικά). Και η ονομασία "αλφάβητο", κοινή σε όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες, μαρτυρεί την κοινή ελληνική καταγωγή. Το αλφάβητο όμως που ονομάζουμε ελληνικό δεν είναι η παλαιότερη γραφή της ελληνικής γλώσσας [...] Η σύγχρονη έρευνα επιβεβαίωσε [...] ότι δηλαδή πρότυπο του ελληνικού αλφαβήτου υπήρξε το φοινικικό ή ορθότερα το βόρειο σημιτικό αλφάβητο. Αυτό αποδεικνύεται από τα ακόλουθα στοιχεία: 1) το σχήμα όλων σχεδόν των πρώιμων ελληνικών γραμμάτων είναι βασικά το ίδιο με το σχήμα του βόρειου σημιτικού. 2) Η σειρά των ελληνικών γραμμάτων, όπως τη γνωρίζουμε από πρώιμα αλφαβητάρια και από την αριθμητική τους αξία, είναι αντίστοιχη με τη σειρά του σημιτικού (με λίγες εξαιρέσεις). 3) το όνομα των γραμμάτων: ενώ στα ελληνικά δεν έχουν κανένα νόημα (άλφα, βήτα κλπ.), στις σημιτικές γλώσσες είναι λέξεις με ωρισμένη έννοια (aleph= βόδι, beth=σπίτι κλπ.)»

Ανδρόνικος, Μ., «Η ελληνική γραφή», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1971, τ. Β', σ. 196.

Είδη ερωτήσεων

Διαμορφώνω ερωτήσεις διαφορετικού είδους, που μπορούν να απευθυνθούν στη συγκεκριμένη ιστορική πηγή.

α

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

β

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Επανεξετάζω το αρχικό ιστορικό ερώτημα.

Το ερώτημα είναι εντός του θέματος;

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Το ερώτημα είναι ανοικτού ή κλειστού τύπου; Απαντάται με μία (μονολεκτικά) ή περισσότερες λέξεις;

Είναι αρκετά ενδιαφέρον (ελκυστικό); Παρέχει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το θέμα;

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Είναι διατυπωμένο με τρόπο που θα με οδηγήσει εύκολα στην απάντησή του;

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Κουσερή Γεωργία

Επιλέγω θέμα με το οποίο θέλω να ασχοληθώ:

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Επιλέγω τον τόπο και τον χρόνο

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Επιλέγω ιστορική έννοια

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Διατυπώνω το αρχικό ιστορικό ερώτημα:

πληκτρολογήστε εδώ το κείμενό σας

Καταγράφω ένα πρώτο πλάνο αναζήτησης των απαραίτητων ιστορικών πηγών. (Πού, τι και πώς;)

Φωτογραφικό υλικό από την εκτέλεση αντιστασιακών στην
Καισαριανή το 1944

Απαντώ σε διαφορετικό ερώτημα

- Ομάδα Α: πολιτική οπτική
- Ομάδα Β: κοινωνική οπτική
- Ομάδα Γ: πολιτισμική οπτική
- Ομάδα Δ: φύλο / ταυτότητα

Ιστορικές πηγές

Μία από τις ιστορικές «πραγματικότητες» που εμπειριούνται στη διαδικασία της ιστορικής σκέψης είναι η έννοια της ιστορικής πηγής. Οι ιστορικοί κατασκευάζουν ισχυρισμούς για το παρελθόν διερευνώντας και μελετώντας πηγές (Charman 2011a). Κατά την άποψη του VanSledright (2011) η έννοια της πηγής είναι πολύ κεντρική στη διαδικασία της ιστορικής κατανόησης και σκέψης. Στην παρούσα έρευνα οι πηγές είναι τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος. (Κουσερή, 2019: 30-31)

Ο Lee (2002, σ. 6) υποστηρίζει πως τα ιστορικά κείμενα «είναι κατασκευές και όχι αντίγραφα του παρελθόντος» εφόσον, όταν προκύπτουν νέα στοιχεία για το παρελθόν αλλάζουν και οι αναφορές μας για αυτό. Δεν είναι «σιωπηλές πηγές», όπως τα κατάλοιπα (Ρεπούση, 2004, σ. 305), αλλά πολλαπλά διαμεσολαβημένες (Κόκκινος, 2004). Ωστόσο, τα υλικά κατάλοιπα, ως ίχνη του παρελθόντος, διαφέρουν από τις πρωτογενείς γραπτές πηγές γιατί «η γλώσσα των γραπτών κειμένων υπονοεί μια διαφορετική έννοια του χρόνου απ' ό,τι η γλώσσα των αντικειμένων [...] καθιστώντας τα τελευταία περισσότερο ανοικτά σε εναλλακτικές ερμηνείες και στις έννοιες της ιστορικής αβεβαιότητας και σχετικότητας απ' όσο τα γραπτά κείμενα» (Νάκου, 2001α, σ. 62). (Κουσερή, 2019: 30-31)

Ιστορικές πηγές

- «Το εκάστοτε παρόν δεν διαθέτει συχνά τις αποδείξεις για να ανακατασκευάσει το παρελθόν του, καθώς το εκάστοτε παρόν επεμβαίνει δυναμικά στην ανάπλαση του παρελθόντος του. Το παρόν έχει συνεπώς να χειριστεί σειρά από παρελθοντικές, ως προς το ίδιο, διαστάσεις τις πρωτογενείς και τις δευτερογενείς». (Ρεπούση, 2004: 302)

Καθεστώςτα χρήσης τους

- Ως πρώτη ιστορική ύλη
- Ως εικονογράφηση
- Ως πρόκληση
- Ως αντικείμενο γνώσης και δεξιοτήτων

- **Ιστορικές πηγές** οι οποίες όταν αξιοποιούνται από τον ιστορικό γίνονται **Ιστορικές μαρτυρίες**
- Ίχνη του παρελθόντος που μετατρέπονται σε πηγές
- Τεκμήρια= γραπτές πηγές
- Ντοκουμέντο= οποιαδήποτε ιστορική πηγή αξιοποιείται στην εκπαιδευτική πράξη ως εργαλείο μάθησης
- Εκπαιδευτικό υλικό= οι μεταποιημένες για τις ανάγκες της διδακτικής πράξης πηγές (ντοκουμέντα) κα το διδακτικό υλικό

«Οι βασικές κατηγορίες»

- Α. Πρωτογενείς: Οι πηγές που προέρχονται από τη συγκεκριμένη υπό μελέτη ή έρευνα περίοδο του παρελθόντος. Τα αρχαιολογικά ευρήματα, νομίσματα, επιγραφές, απομνημονεύματα, φωτογραφίες, επιστολικά δελτάρια, πρακτικά συνεδριάσεων, επιστολές κ.λπ., ανήκουν στην πρώτη αυτή ομάδα.
- Β. Δευτερογενείς: Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται όλες οι ιστορικές πηγές που ανασυνθέτουν ένα ιστορικό φαινόμενο, μια ιστορική περίοδο, ένα ιστορικό θέμα, στηριζόμενες στις πρωτογενείς πηγές. Τα περισσότερα ιστορικά συγγράμματα είναι δευτερογενείς πηγές καθώς και τα λογοτεχνικά ιστορικά έργα ή και τα εικαστικά έργα με ιστορικό περιεχόμενο. Γενικά, ό,τι έχει δημιουργηθεί ταυτόχρονα με το φαινόμενο στο οποίο αναφέρεται, είναι πρωτογενής ενώ ό,τι δημιουργείται υστερόχρονα από αυτό το φαινόμενο είναι δευτερογενής μαρτυρία.» (Ρεπούση, 2004, σ. 311)

- «Μια πηγή μπορεί να είναι πρωτογενής ή δευτερογενής ανάλογα με τη χρήση της και τα ιστορικά ερωτήματα που της απευθύνονται» (Ρεπούση, 2004: 312)
- Μια δευτερογενής πηγή ενέχει δύο χρόνους (τον χρόνο του ιστορικού γεγονότος και τον χρόνο συγγραφής)

Τα είδη: με βάση υφολογικά χαρακτηριστικά

- αντικείμενα (τέχνης και καθημερινής ζωής)
  - ηλεκτρονικές πηγές (διαδίκτυο, πολυμεσικές εφαρμογές)
  - ηχητικά ντοκουμέντα (τραγούδια, ραδιοφωνικές εκπομπές, πολιτικοί λόγοι)
  - οπτικά ντοκουμέντα (φωτογραφίες, έργα τέχνης με τη μορφή της εικόνας, γελοιογραφίες και γενικά ό,τι φθάνει στη σχολική αίθουσα με τη μορφή εικόνας)
  - οπτικοακουστικά ντοκουμέντα (κινηματογραφικά και τηλεοπτικά)
  - πηγές του τοπίου (το τοπίο, τα κτίρια, τα μνημεία, τα μουσεία)
  - προφορικές μαρτυρίες (οι προσωπικές αφηγήσεις που προκύπτουν από συνέντευξη ή ελεύθερη διήγηση)
  - πίνακες γραφήματα (απογραφές, εκλογικοί κατάλογοι, σειρές εγγράφων με ποσοτικά στοιχεία)
  - χάρτες (ιστορικοί, πολιτικοί, τοπογραφικοί, εμπορικοί, ναυτικοί, γεωφυσικοί, αγροτικοί)
- (Πηγή: Ρεπούση Μ., 2004, σ. 312-328)

- «Ένα αντικείμενο καθημερινής ζωής, για παράδειγμα, είναι αντικείμενο στο βαθμό που το παιδί μπορεί να το αγγίξει, να το περιεργαστεί από όλες τις όψεις του, στο βαθμό που είναι πραγματικό. Αν αντίθετα το αντικείμενο εντάσσεται στο μάθημα της ιστορίας ως εικόνα, είναι οπτικό ντοκουμέντο και υπάγεται στις προσεγγίσεις που αφορούν στις εικονιστικές μαρτυρίες. Αν εντάσσεται ως κείμενο, δια της περιγραφής του, είναι γραπτή πηγή. Αν υπάρχει σε μια πολυμεσική εφαρμογή, είναι ηλεκτρονική μαρτυρία.» (Ρεπούση, 205: 313)

Αναστοχασμός

- «Ποια είναι η διαφορά μεταξύ πληροφορίας και τεκμηρίου;»
- «Πότε μια πηγή μετατρέπεται σε ιστορική πηγή;»